

KASTEEL "DE HORST" - DE STICHTING, WAT ER AAN VOORAF GING EN DE GEVOLGEN

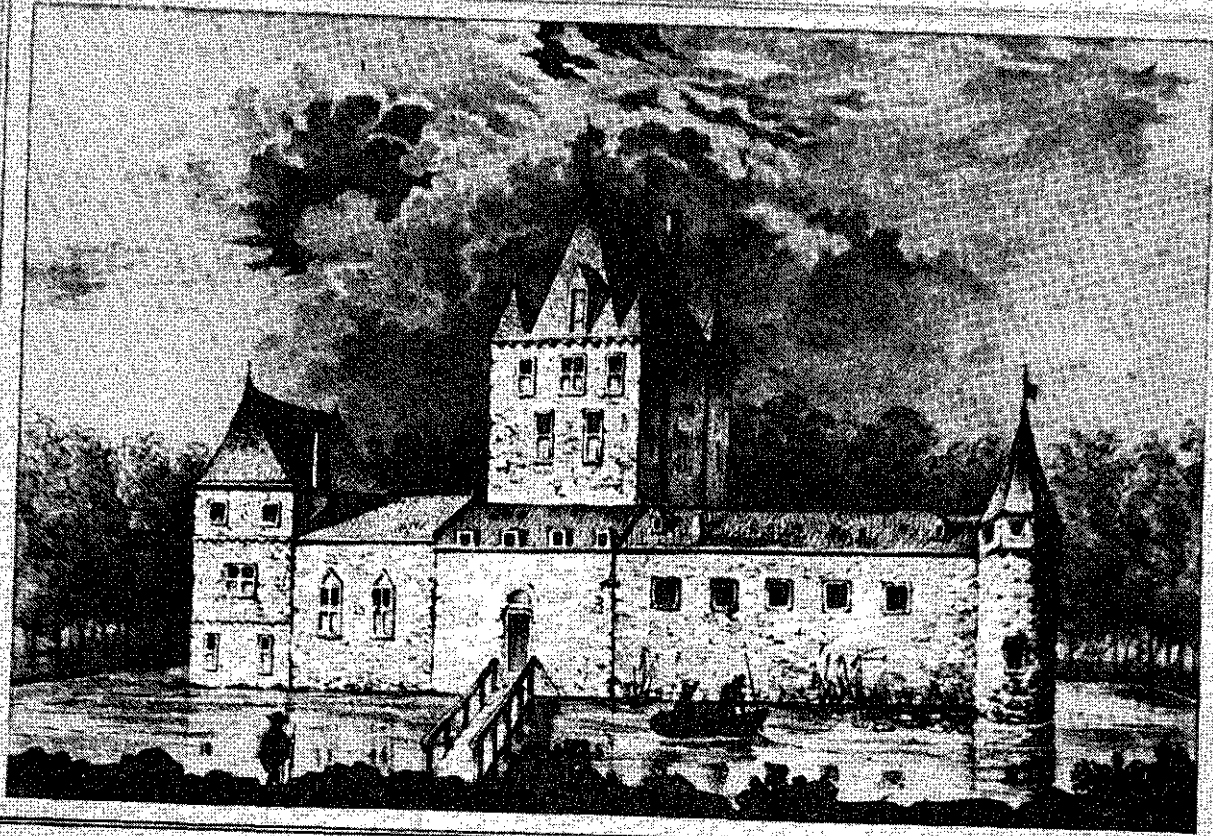
De plaats waar het kasteel "de Horst" gelegen heeft, is bekend. In wat we tegenwoordig Achterberg noemen, ligt nog het weiland, tussen de Cuneraweg en De Dijk, waar de resten van deze bisschoppelijke burcht in de grond zitten. Dat laatste zal niet veel zijn, want men heeft reeds vroeger daar gegraven en steen uitgebroken, onder andere voor de muren van Rhenen.

Dat alles neemt niet weg, dat het 400 jaar lang een hoogst belangrijk punt in Zuidoost Utrecht geweest is, waaruit mede de belangrijkheid van Rhenen is voortgekomen. Herhaaldelijk kunnen we in oude stukken lezen, dat de bisschop op "de Horst" of in "Rhienen" vertoefde; bij dat laatste werd dan meestal het kasteel bedoeld.

Omstreeks 1158 stichtte de toenmalige Bisschop van Utrecht Godefridus van Rhenen de burcht als verdedigingswerk tegen de Geldersen, die voortdurend via Wageningen met plundertochten door de Nude het bisdom bedreigden.

Eigentijdse afbeeldingen bestaan er niet; de oudste tekening die we kennen is uit de 16e eeuw en stelt een "waterburcht" voor met een zware donjon, maar zonder voorburcht. Wellicht is deze laatste er wel geweest, want in deze eeuw zijn er bij opgravingen zware muurresten in de omtrek van het kasteel gevonden, die daarop zouden wijzen. Bij een vroegere opgraving meende men te hebben geconstateerd dat de Horst oorspronkelijk een "motte" burcht was geweest, die later is afgevlakt en uitgebreid. De tekeningen die er van bestaan zijn ontworpen op basis van de funderingsresten.

Een deel van de bezetting van het kasteel woonde in de omtrek langs "De Dijk" in zogenaamde "Dijkershuizen". We weten dat de onderhorigen van de bisschop in drie categorieën verdeeld waren, namelijk diegenen die op het

HET HUIS TER HORST.

kasteel woonden (de "camerluyden"), dan de bewoners van de Dijkershuisen (boerderijen), en de "Ghebuurten" de omwonende eenvoudige boertjes, de keuters. Van de Dijkershuisen bestaan er nog twee, o.a. de Haverkamp. Het onderhoud van deze Dijkershuisen en eventuele restauratie is dus een belangrijk historisch onderwerp.

"De Horst" was een vooruitgeschoven post voor de verdediging van het bisdom. Godefridus overleed in 1178 en had bij testament het kasteel aan het bisdom in eigendom geschonken. De bisschoppen gebruikten het als buitenverblijf en als ze er vertoefden, werd de gehele geestelijke als mede de wereldlijke organisatie vanuit Utrecht naar de Horst gebracht, hetgeen telkens een hele verhuizing zal zijn geweest.

Hoewel de ruimte in het slot kennelijk beperkt was voor bewoning, werd er in tijd van nood, bij belegering of dreigende aanval een extra troepenmacht aangevoerd, die de bisschoppen recruteerden uit hun vazallen. Zo werd in 1420 de bezetting aangevuld met "zestig mannen te paard en twintig te voet". Vanuit het oosten namelijk drong Jan van Beieren in de richting van Holland, en riep Jacoba van Beieren de hulp van bisschop Frederik van Blankenheim in.

Zo gold de Horst dus ook als voorpost voor het Graafschap Holland als dat nodig was. We treffen dan ook herhaaldelijk de Hollandse graven en de Bisschoppen als bezitters van het kasteel aan.

Zowel de Gelderse hertogen, als de wester-buurlieden uit Holland probeerden telkens weer vaste voet op de Horst te krijgen. We treffen onder hen Floris V aan, en zelfs de Van Amstels lieten niet na het slot onder beheer te krijgen.

Naast woonslot was het voor de Bisschoppen ook vaak een gevangenis voor aanzienlijken. De opvolger van Godefridus, Boudewijn II (bisschop tussen 1178 - 1196) zette er de broer van Rudolf van Coevorden, Volkert, gevangen.

Deze wist echter met hulp van zijn geliefde te ontsnappen, waarna deze beiden trouwden; een aardig verhaal dus.

Overigens oefenden de opeenvolgende bisschoppen een streng bewind uit op de Horst. Ze hadden aldaar het hoge en lage gerecht in handen, waaraan voor een deel de stad Rhenen ook onderworpen was. De stad zelf had in bepaalde gevallen haar eigen recht en kwam daardoor nogal eens in conflict met de uitspraken van de bisschop.

Het slot heeft in de loop der eeuwen een aantal belegeringen te doorstaan gehad. Deze kwamen zowel uit het oosten als uit het westen; daarbij was het slot steeds een factor in de bisschoppelijke opvolging. De zwakte van het bisschoppelijk bestuur was steeds gelegen in het ontbreken van erfopvolging. Daarbij kwam nog dat het bisdom gelegen was tussen twee aartsrivalen: Holland en Gelre. Het hing er nu maar vanaf aan welke kant de bisschop stond of welke partij voor zijn benoeming zich het meest had ingespannen.

Een ander probleem was vaak het geldgebrek. Om de benoeming er "door" te krijgen, werden vaak grote sommen gependend en dat had de betrokkene dan niet. Een middel was dan het kasteel te verpanden, en daarvoor waren altijd wel liefhebbers te vinden. "Verpanden" hield in dat de geldschieder de beschikking kreeg over het gebouw en de bezetting en dat kon op militair gebied belangrijk zijn. Bekend is zo dat Jan van Diest, de vijf en veertigste bisschop (1323 - 1341), de Horst verpandde aan Hubert van Culemborg, maar een van zijn opvolgers Jan van Arkel (1342 - 1364) loste de schuld af. Later werd het bezit nog eens verpand aan de Heer van Vianen, maar de vijftigste bisschop Floris van Wevelikhoven (1378 - 1393) betaalde de schuld, maar moest wel het zwak verdedigde kasteel belegeren, alvorens het werd overgedragen.

Bij afwezigheid van de bisschop was er een burggraaf aanwezig, die voor de dagelijkse gang van zaken verantwoordelijk was.

Behalve deze wereldlijke bestuurder was er op het kasteel ook een geestelijke overheid, die reeds door de stichter Bisschop Godfried van Rhenen (1156 - 1178) was aangesteld om toezicht te houden en dienst te doen in de toen reeds gestichte kapel. Deze kanunniken, een viertal, hadden ieder een eigen inkomen uit hun functie, vicarie genaamd.

Het oude slot heeft vier eeuwen dienst gedaan als wachter aan de grens van het bisdom; daar buiten lag een veenmoeras, dat overging in de Gelderse Veluwe.

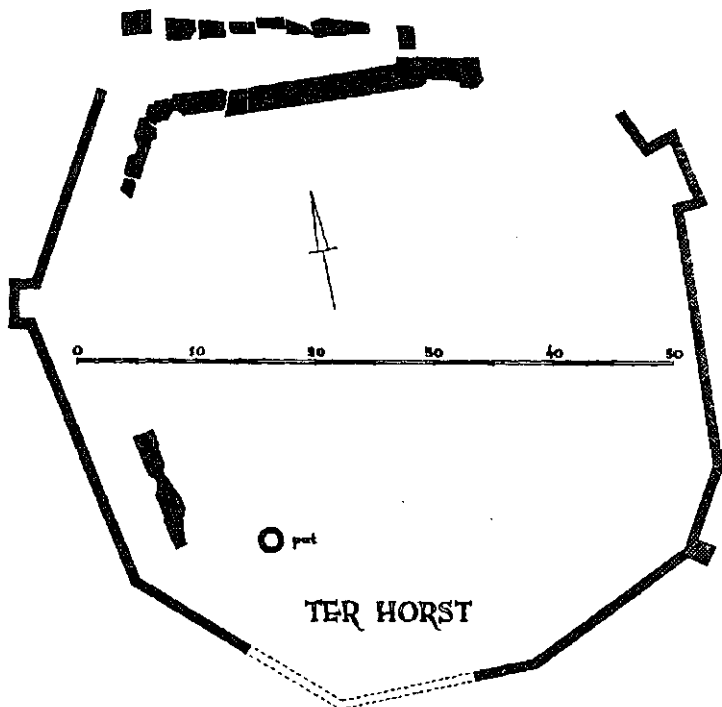
De Gelderse hertog was de Horst een doorn in het oog en herhaaldelijk is gepoogd van deze lastige grenswacht de Horst af te komen. De ommuring van Rhenen als stad heeft ongetwijfeld mede reden gehad als voorpost van het bisschoppelijk verblijf.

Gelre stelde daar tegenover een bewaking aan de overzijde van de Grift of Grebbe (of Eem). Wat het precies geweest is, is niet duidelijk, maar de "Tarthorst", zoals de nederzetting, het kasteel, de wachtpost of wat het ook geweest is, heette, had als taak zonodig als uitvalsbasis tegenover de Horst dienst te doen.

Op de Tarthorst willen we hier en later nader ingaan. De tijden veranderden; wat in de 12e eeuw een sterk kasteel was, werd na de uitvinding van het buskruit een vrijwel onverdedigbare sterkte. Gelres hertog zag de Horst het liefst verdwijnen. Toen in de 16e eeuw de Habsburgers het hertogdom Gelre overnamen, had hertog Karel zich reeds van de Horst ontdaan, door het slot te veroveren en het kasteel te verwoesten. Na het verdwijnen van het hertogdom en het in bezit nemen in 1513 door Keizer Karel V, was de Horst reeds verdwenen. Het slot werd gesloopt en de (tuf) stenen verkocht om er in Utrecht Vredenburg mee op te bouwen en de muren van de stad Rhenen mee te restaureren. De opbrengst was wel f 10.000,-, voor die tijd een enorm bedrag, waaruit de grootte van het slot blijkt.

De vicarien werden verdeeld over Rhenen, Wijk bij Duurstede, Vianen en Montfoort; in latere jaren kwamen die gelden aan de overheid. Het kasteel de Horst is dus verdwenen en we kennen alleen de plaats waar het gestaan heeft. Zo is het ook met de aartsrivaal aan de Gelderse zijde namelijk de Tarthorst. Hierover later iets meer.

J.Combrink

FUNDAMENTEN VAN KASTEEL "DE HORST"

Afbeelding van de veelhoekige fundering (ongeveer 42 x 58 meter) van kasteel De Horst, zoals die eind 1942 werd aangetroffen bij egaliseringswerkzaamheden van terrein bij de Cuneraweg en Dijk te Achterberg. Voor de fundering is een betrekkelijk late baksteen gebruik (27 cm lang). Binnen deze veelhoek is veel tufsteengruis aangetroffen. Hier moet ook de grote hoofdtoren hebben gestaan. Ook werden er oudere muurfragmenten gevonden (stenen van 29 cm lengte). Deze en verdere informatie over De Horst is te vinden in de bibliotheek van Streekmuseum "Het Rondeel" te Rhenen (o.a. gedenkboek A.E.G. van Geffen uit 1947).

ADJ